

і українським голосом. Наприклад, голосом двох простих будівельників, котрі їдуть у паризькому метро та обговорюють, хто до якого «хазяїна» потрапив. І на прощання один пояснює іншому, як без знання французької запам'ятати назву своєї станції метро:

— Коли я чую «гумаки», то розумію, що пора виходити.

Тоді голос диктора оголошує двічі: «Guy Mòquet. Guy Mòquet».

П'ять років по тому, вже на лівому березі Сени, ми виходимо з кондитерської, тримаючи в руках коробку тістечок, які плануємо принести із собою в гості – на десерт. Така традиція ввічливості – в гості мусиш мати із собою пляшку доброго вина, а чи добрі солодощі (не із супермаркету, а ручної роботи), а чи букет квітів. Ми щойно сиділи в Люксембурзькому саду, де випили по келиху шампанського на аперитив і пішли в кондитерську дорогою до квартири друзів. І от з коробкою тістечок у руках ми в одну мить ніби перетворюємося на героїв якогось неправильного фільму. Романтична комедія перетворилася на фільм-катастрофу: перед нашими очима стояв стовп ядучого жовтуватого диму. За фасадами та дахами не було зрозуміло, що горить. Щось велике. За два квартали по азимуту – острів Сіте, кораблик, колиска Парижа. Не можу в це повірити, навмання пишу в твіттері #Notre-Dame – і бачу перші фотографії пожежі. 15 квітня 2019 року наш Париж звучить різними голосами, схлипуваннями та сльозами. Ми стоїмо на набережній, бачимо

пожежу, знімаємо фото та відео. Розуміємо, що пора виходити назовні – і з нас виходить не Халк і не Прометей розкутий, а людина з рефlekсами Майдану. П'ять років тому так само працювала ця автоматика: жах того, що бачиш, відсувався кудись на задній план, а на авансцені поставало ремесло. Машина записує, знімає, монтує, надсилає, постить. Інтернет одразу ж ліг. Не можу пробитися в жодному чаті до редакції, намагаюся бодай додзвонитися – телефонний зв'язок працює. Так і знала, у разі апокаліпсису врятують хіба що радіо й телеграф із морзянкою. Досі тримаємо в руках коробку тістечок, з нею не дуже зручно виконувати функції медіа, але ось ми вже прийшли до друзів додому. Без small talk – друзі мають добрий wi-fi, тому наступну годину ми вчотирьох кожен у своєму телефоні роздаємо коментарі, пересилаємо фото та відео, дзвонимо рідним. Все це – не вимикаючи стрім на комп'ютері, одночасно з ним дивимось телевизор без звуку. Картинка такої ситуації дуже впізнавана, еге ж?

Але Париж тому й Париж, що тут панує не тільки моду страждання. Так, ми страждаємо, але в процесі страждання готуємо качину грудку, відкорковуємо добре вино, дегустуємо сир і закусуємо тими ж таки тістечками – вони ледь продимлені. Так, окреме крило страждання – це їжа. Мало що в моменти душевного потрясіння так добре допомагає відчутти себе живими – для цього треба саме стимуляція органів чуттів. Тому ми тішимо-втішаємо піднебіння, язик, шкіру, очі, вуха... і ніс також втішаємо, але

за рік про це писати вже складно – з думкою про аносію як симптом. Так от, ми з друзями в процесі страждання не забуваємо всі разом піти вигуляти пса, таким чином ще й оглядаємо район. Ми так поруч від *île de la Cité*, що важко повірити в реальність диму навколо. Вздовж набережної, за кілька кварталів від собору, стоять різні люди – це не роззяви, тобто не тільки роззяви, але й просто ті, котрі прощаються з частиною свого щоденного життя. Найближчими місяцями тут не буде ранкових пробіжок. Вже перекрито кілька кварталів, зачинено на вхід і вихід декілька станцій метро. І за два дні на набережній пікнік буде далі, ніж ми звикли. Звичні маршрути з лівого берега на правий і з правого на лівий доведеться переосмислити. Типову дорогу до аеропорту також доведеться змінити – не працює станція RER поруч із готелем. Досі згадую, що того ж квітневого дня ми поверталися пішки на лівий берег з площі Бастилії, дорогою гуляли парком уздовж старої трамвайної колії, а потім спонтанно спустилися на набережну та пройшлися найбільш нетиповим з маршрутів – йшли низом, вздовж води. Фотографували дерева в цвіту на тлі Собору. Це наші останні фотки *Notre-Dame* до пожежі. Я усвідомлю це, слухаючи промову Макрона опівночі. Потому ляжу спати й прокинусь о шостій ранку, щоби включитися у випуск новин на Українському радіо.

Звичайно, *Notre-Dame* – це про Віктора Гюго та підліткові спогади про те, який роман певний час був улюб-

леним. Квартал довкола бульвару Османн – це і старий фільм про «людину з бульвару Капуцинів», який бачила в дитинстві, але й читання Еміля Золя, його роману «Здобич» про стосунки молодої жінки з власним тілом, але не без ноток авантюрної історії про махінації будівельного бізнесу під час реконструкції цих бульварів. Площу Бастилії та паризькі привокзальні кафешки мені тепер важко уявити не крізь призму погляду Антоні – героя роману Ніколя Матьє «Діти їхні». В книжці Мартен-Люган про дівчину Яель я, здається, впізнаю бар на Сан-Поль, де ми колись вечеряли з друзями (і точно впізнаю кількох антикварів з блошиного ринку на Сант-Уен). Та й «Компас» Матіаса Енара добре допомагає зорієнтуватися – переважно кількома паризькими цвинтарями, бо це роман із подекуди макабричним настроєм. Хоча він також підказує один поганий ресторан і одну доволі мальовничу прогулянку десь поруч із Монмартром. Хоча ні, я не знаю ніжнішого чи романтичнішого Монмартру, ніж той, який зняли в кіно про Амелі. Проте для ширшої прогулянкової географії точно краще подивитися «*La Traversée de Paris*» з Габеном і Бурвілем, а не новодели. Виняток – кіноальманах «*Paris je t'aime*», а фільми Вуді Аллена ви й так бачили.

З часом у кожному місті ми обростаємо «своїми» місцями та звичками – і з плином років, незалежно від географії, ці рефлексії змінювати не надто приємно. Пригадую, як дорогою з аеропорту сіла в автобус і звично тицьнула

водівеї десятку за проїзд, а у відповідь почула, що треба додати ще 50 центів. У голові запускається абсолютно типове обурення підвищенням цін – так, ніби йдеться про рутинну київську маршрутку. В кожному місті маю свої звичні місця, до яких прив'язані щоденні ритуали. Тож закриття улюбленої пекарні та відкрита на її місці піцерія – драма, гідна фільму-катастрофи. На інтенсивність цього переживання не впливає навіть той факт, що у кварталі, про який йдеться, я буваю раз на два-три роки. Обживаючись, ми вчимося розрізнати невидимі розлами в топографії. В наших рідних містах навички орієнтування на місцевості набуваються швидше: саме вони скеровують щоденні маршрути та допомагають намалювати невидимі межі між районами, розрізнати «добрі» й «погані» місця. В містах, де ми туристи, на розвиток цього чуття потрібен певний час. Найпростіша порада – дивитися, де бувають місцеві. Де людно і де безлюдно. Проте в процесі практики варто врахувати певну циклічність і особливості плину часу, звичного місцевого розкладу. Наприклад, якщо на паризькій терасі людно о третій пообіді, то це навряд чи місцеві. Зате сісти біля Сени на лавочці із сандвічем в руках – типова трапеза багатьох поколінь студентів і фланерів, що не залежить від часу на годиннику чи пори року, тут більше важить саме локація. Та іноді для відкриттів потрібно йти туди, де є щось неочевидне. Наприклад, у Лувр під час святкового параду 14 липня: поки на Єлісейських полях марширують – у музеї

порожньо, й улюблені картини можна роздивитися без натовпів. Каву з ласощами можна дегустувати в кафешці біля мечеті на лівому березі – вкупі з неочікуваним колоритом, а замість традиційної французької кухні скуштувати добрий тажін (найсмачніші – в найпростіших забігайлівках на два пластикових столики зі стільцями та холодильником із пивом у жерстяних банках). А прогулянка паризькими каналами відкриває новий ракурс погляду на карту й траєкторії вулиць Парижа. Спостерігайте уважно, відкиньте своє звичне та спробуйте абсорбувати нове.

Свої місця в інших містах – також ті, що пов'язані з Україною. Я не найбільша знавчиня українського Парижа, проте щоразу із завмиранням серця проходжу повз собор Володимира та згадую інтерв'ю з Борисом Гудзяком, яке там записувала. Ніколи не забуду, як після служби він вийшов у якісь бічні двері, а потім озирнувся та махнув рукою, запрошуючи за собою. Здається, того дня на мене озирнулися всі присутні в церкві віряни. Я пішла за владикою Борисом, і ми довго сиділи в невеличкому кабінеті, розмовляли, чуючи звуки продовження служби – то було за декілька днів до Великодня. Потім ми двоє останніми вийшли надвір через інші бічні двері, що ведуть просто в мінісквер неподалік від станції метро – це сквер Тараса Шевченка. Той квартал, як сьогодні я ретроспективно розумію, є сильним магнітом. Чомусь саме навколо нього структуруються мої українські зустрічі в Парижі. Тому